

بسمه تعالی

هسته علمی خانواده اسلامی

اعضای هسته:

- حجت الاسلام و المسلمین عبدالکریم بهجت پور (استاد راهنما و عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)
- آقای رضا نظریان (پژوهشگر جامعه‌شناسی اسلامی و کارشناس ارشد جامعه‌شناسی از دانشگاه خوارزمی)

▪ عنوان:

منطق رئالیستی خانواده اسلامی (مبانی، مدل‌ها و کاربردها)

The logic of realism islamicfamily (principles, modeles, applications)

▪ نوع طرح:

بنیادی و کاربردی

▪ روش تحقیق:

کیفی

▪ تعریف مسأله:

خانواده اولین نهاد اجتماعی و کانون رشد شخصیت و تعاون و هم‌گرایی است. خانواده در پرتو آموزه‌های اسلامی یک واقعیتی ویژه و منحصر به فرد است. البته موفقیت و کارآمدی خانواده در گرو شناخت درست این نهاد و رعایت ضوابط و چارچوب‌های آن می‌باشد. نگارنده آموزه‌های

اسلامی «قرآن و روایات» درباره خانواده را کمابیش مطالعه نموده و به این ضرورت رسیده که این آموزه ها را باید در یک منطق منسجم سامان دهی کرد. ضرورت این ساماندهی به دو دلیل است: ۱. پیروان این دین مبین بدانند که خانواده به مثابه یک «کل منسجم» از چه اجزا و اصولی تشکیل شده است و اینکه نوع رفتار خود را نسبت به دیگری در خانواده، چطور می بایست سامان دهند. ۲. ساماندهی خانواده اسلامی با منطق رئالیستی به نگارنده این قابلیت را داد که بتواند منطق خود را در مصاف با نظریات غربی درباره خانواده (طبیعی، توافقی و...) به محک آزمون بگذارد و توانمندی و جامعیت این منطق را نشان دهد. برای دست یابی به این دو هدف، سه مرحله باید طی شود: مبانی، مدلها و کاربردها. در بخش مبانی، گزاره های قرآنی در باب خانواده و سنت پیامبر اکرم (ص) با محوریت خانواده مورد بررسی قرار می گیرد و تلاش می شود از آنها نوعی منطق استخراج شود - که بنا بر فرض نگارنده این منطق می تواند منطق رئالیستی باشد - در بخش مدلها، مبانی ساده سازی می شوند و زمینه برای کاربردی شدن موضوع فراهم می شود. در بخش کاربردها، وضعیت فعلی خانواده در ایران بررسی می شود. که به منظور بررسی وضع موجود خانواده ها در ایران با بهره گیری از رئالیسم جامعه شناختی مولفه های لازم برای انجام مصاحبه با افرادی که قصد تشکیل خانواده دارند، جمع آوری شده و بعد از انجام مصاحبه ها و ترسیم وضعیت فعلی، آسیب ها و موقعیت ها سنجیده می شود. در نهایت با استفاده از منطق استخراج شده در بخش مبانی، تلاش می شود راهکاری برای برون رفت از آسیب های موجود ارائه شود. نگارنده برای دستیابی به یک منطق منسجم از آموزه های اسلامی درباره خانواده این مراحل را به ترتیب طی خواهد نمود:

• خانواده اسلامی

واحد تحلیل این تحقیق، خانواده اسلامی (روابط بین زوجین با یکدیگر و دیگر اعضای نسبی و سببی نزدیک در خانواده) می باشد. تمامی مبانی، مدلها و کاربردها بر اساس این واحد تحلیل ارائه خواهد شد. بنابراین در قدم اول توضیح مختصری درباره این واحد تحلیل ارائه خواهد شد.

• کشف منطق آیات قرآن درباره خانواده

در این مرحله آیات قرآن درباره خانواده گردآوری شده و کوشش می شود نوعی منطق منسجم، از مجموع آیات ارائه شود. در اینجا از قرآن بعنوان یک نمایاننده معتبری که می تواند به ما ماهیت خانواده اسلامی را معرفی کند، استفاده می شود. در این تحقیق آیات قرآن کریم درباره خانواده احصاء می شود اما نه بصورت پراکنده و فقط آوردن مجموعه ای از آیات، بلکه با رویکرد موضوعی و با هدف ترسیم یک الگوی کارآمد از این آیاتی که درباره خانواده آمده است. قرآن کریم در طی ۲۳ سال و در بستر دو جامعه متفاوت (مکه و مدینه) و همراه با یک سری اتفاقات تاریخی (اسباب نزول) نازل شده است. ارائه الگوی کارآمد منوط به این است که ما از این دو جامعه متفاوت (مکه و مدینه) ۲۳ سال نزول قرآن (تدریجی بودن) و اسباب نزول، یک نوع (تیپ سازی) انجام دهیم و بعنوان مثال بینیم خانواده در دوران نهضت (در مکه) به چه شکل توصیف شده است و در دوران نهاد (در مدینه) به چه شکل توصیف شده است. با بررسی تفصیلی می توانیم بینیم که در جامعه مکه در آیات مربوط به خانواده تأکید روی کدام مسائل است و در جامعه مدینه چه مسائلی از خانواده محوریت می یابد.

اگر احصاء آیات و ترتیب آیات و سپس توضیح آنرا بر طبق فرآیند تدریجی و مبتنی بر ترتیب نزول انجام دهیم، آنگاه گام اول را درست برداشته ایم. در مرحله بعد، با توجه به بحث جاودانگی قرآن باید این آیات را بر طبق جامعه امروز، عملیاتی کنیم. وجه نو بودن تحقیق مذکور در توجه به سیر نزول آیات مرتبط با خانواده، سپس استخراج الگوی مناسب از آیات و در نهایت تطبیق بر خانواده امروز است.

• کشف منطق سنت پیامبر (ص) درباره خانواده

در این مرحله نوع سنت پیامبر (ص) با محوریت خانواده گردآوری شده و کوشش می شود یک نوع منطق از این سنت ارائه شود.

در این مرحله نوع هدایت گری و توصیف ها و توصیه های پیامبر (ص) در مقوله خانواده را در طی زمان ملاحظه می کنیم و خواهیم دید که در طی زمان پیامبر (ص) به کدام سطوح و مبانی درباره خانواده نظر داشته اند و چرا.

• منطق رتالیسم

در این مرحله دلالت های رتالیستی خانواده اسلامی مورد بررسی قرار می گیرد.

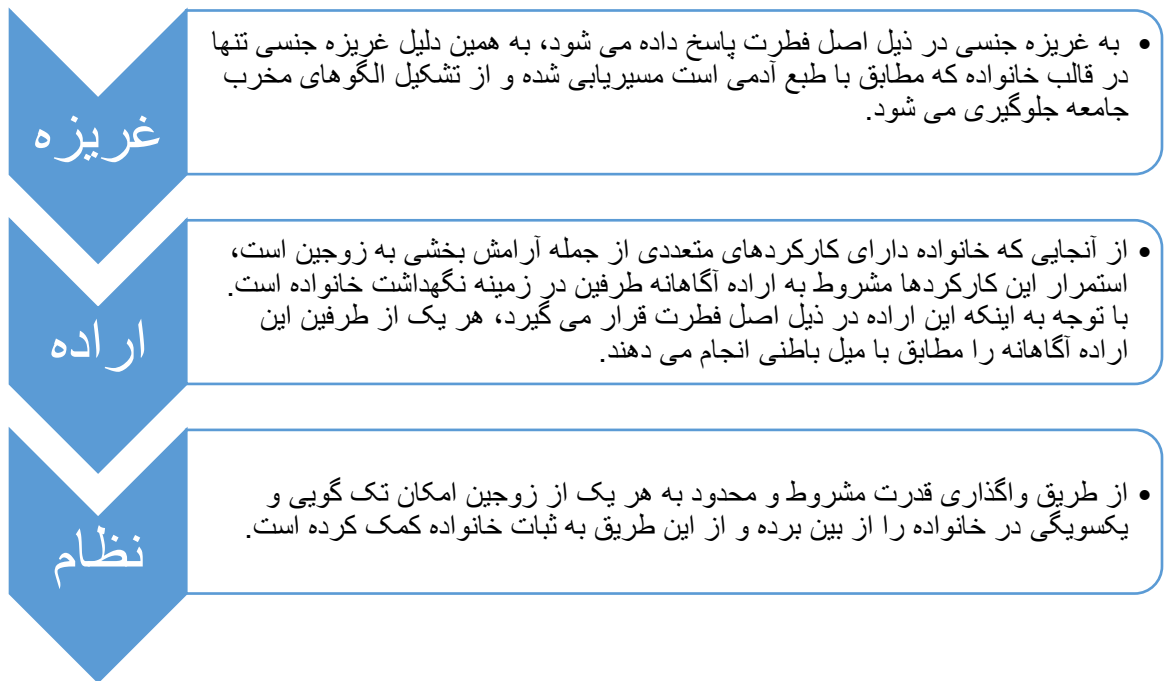
محور اصلی رتالیستی در این پژوهش هویتی خاص به این تحقیق می دهد. فرایند پژوهش در این مرحله به این صورت خواهد بود که ابتدا بحثی نظری در باب رتالیسم انجام می گیرد و بعد نظریات رقیب رتالیسم بازشناسی می شود، در مرحله بعد مولفه های رتالیستی و مولفه های غیر رتالیستی خانواده، احصاء می شوند. در مرحله آخر هندسه خانواده اسلامی بر مبنای منطق رتالیسم، نسبت سنجی می شود تا مشخص شود که می توان آموزه های اسلامی در باب خانواده را با منطق رتالیستی توضیح داد و یا اینکه نمی شود.

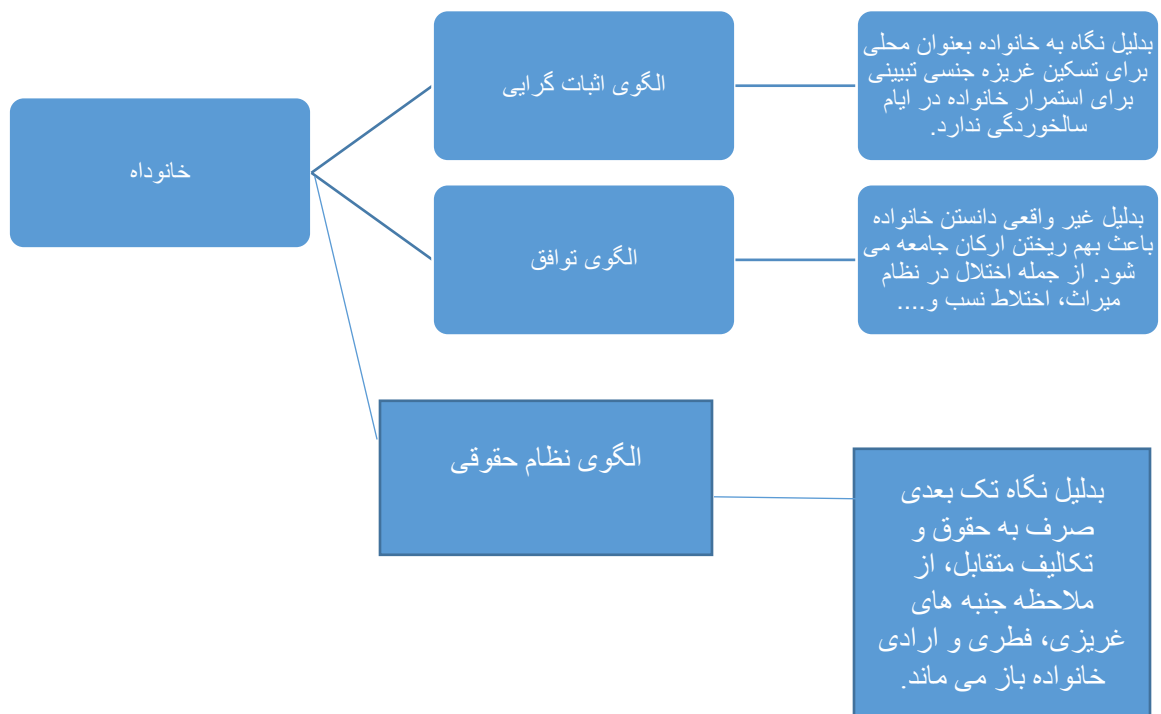
^۱ در اینجا منطق، تقریباً مترادف با (سیستم) در نظر گرفته شده است. «سیستم عبارت است از یک مجموعه از اجزاء که در ربط با یکدیگر باشند و هدف خاصی را محقق سازند. در هر سیستم حداقل سه عنصر را می توان تشخیص داد: اجزاء، روابط و هدف. در بین این سه عنصر روابط نقش اجزاء در مجموعه سیستم را مشخص می کند و با کنار هم قرار گرفتن اجزاء طبق نقشی که روابط تعیین کننده آن است، هدف محقق می گردد.» (زاهد، ۱۳۷۰: ۹۳-۹۴) بر همین اساس، در نظر گرفتن رتالیسم بعنوان یک منطق و نه بعنوان یک پارادایم، نظریه، مکتب، فلسفه و.... مستلزم این است که سه عنصر روشن گردد: ۱. اجزاء خانواده بر مبنای منطق رتالیسم ۲. روابط خانواده بر مبنای منطق رتالیسم ۳. هدف خانواده بر مبنای منطق رتالیسم.

نگارنده بر این باور است که در صورت طی موفق این مراحل، مؤلفه های خانواده اسلامی فراهم خواهد شد. بعد از شکل گیری مؤلفه ها شرایط برای ترسیم مدل ها و ارائه پیشنهادات کاربردی آماده می شود.

در بحث مدل سازی، مدل کشف شده بر طبق آیات قرآن و سنت پیامبر در خانواده که به زعم نگارنده با منطق رئالیستی سازگاری دارد با منطق های حقوقی، قراردادی و اثباتی (طبیعی) از خانواده مورد مقایسه قرار می گیرد. فرض نگارنده بر این است که خانواده اسلامی از یک مبنای (فطرت) و سه سطح (غریزه)، (اراده) و (نظام) تشکیل شده است و این سه سطح و یک مبنای، بیشتر از همه با منطق رئالیستی سازگاری دارد و نه منطق حقوقی یا قراردادی و یا طبیعی.

«نمودار شماره ۱» الگوی خانواده اسلامی

«نمودار شماره ۲» الگوهای رقیب

این تحقیق در بخش کاربردها نیز با توجه به مبانی و مدل‌های فراهم آمده از تحقیق، راهکارهایی در جهت برون رفت از شرایط آسیبی خانواده موجود ارائه می دهد.

▪ **ضرورت انجام پژوهش: (کمبودهایی که این پژوهش را الزام آور کرده است)**

ضرورت تحقیق از این حیث است که با ارائه یک مدل روشمند به ما اجازه می دهد تا آموزه های اسلامی را از حالت مفاهیم پراکنده و دور از هم و غیر کاربردی به یک سیستم کاربردی تبدیل کنیم که مشخص بشود از هر گزاره قرآن در باره خانواده کجا باید استفاده کرد و چرا باید استفاده کرد. در نهایت ، این پژوهش تک گزاره ها را در یک مدل قابل فهم رئالیستی ریخته و محصولی جدید ارائه می دهد.

▪ فرضیه ها:

خانواده اسلامی دارای سه سطح غریزه، اراده و نظام و یک مبنای فطرت است. آموزه های اسلامی در باب خانواده بیش از هر منطق دیگری با منطق رئالیستی، سازگار است.

▪ هدف ها:

شناسایی مبانی قابل اطمینان درباره خانواده اسلامی
ارائه مدلها بر طبق مبانی درباره خانواده اسلامی
ارائه پیشنهادات کاربردی درباره نحوه حرکت از وضع موجود (خانواده در ایران) به وضع مطلوب (خانواده اسلامی)

▪ تعریف مفاهیم تحقیق:

رئالیسم:

دیدگاهی است که عالم مستقل از ما را می پذیرد و قائل است که به این عالم می توانیم معرفت پیدا کنیم.

اجتماع خانوادگی:

اجتماعی است (طبیعی-قراردادی) یعنی حد متوسطی است میان یک اجتماع غریزی مانند زنبور عسل که همه حدود و مقررات برای او از جانب طبیعت معین شده و امکان سرپیچی ندارد و یک اجتماع قراردادی مانند اجتماع مدنی انسانها که کمتر جنبه طبیعی دارد.

خانواده اسلامی:

خانواده اسلامی دارای یک مبنا (فطرت) و سه سطح (غریزه، اراده و نظام) است. که توضیحات آن در ادامه می آید.

سطح غرایز:

شامل تفاوت‌های جنسی طبیعی زن و مرد است که نقش اصلی را در بهم پیوستگی و وحدت زن و مرد ایفا می کند. این سطح فقط زمینه را برای تشکیل خانواده از طریق نیازمند کردن مرد به زن و بالعکس فراهم می کند. این سطح تضمین کننده پیدایش خانواده است.

سطح اراده:

شامل رفتارهای ارادی، آگاهانه و نهادینه شده ای است که از سویی ریشه در ویژگی های طبیعی زن و مرد و از سوی دیگر تحت تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی اند. این سطح شامل نقش های جنسیتی است که اگرچه ریشه طبیعی دارند اما بکارگیری و استمرار آنها از طرف هر یک از زن و شوهر منوط به اراده کردن و پذیرفتن این نقش های جنسیتی است. این سطح تضمین کننده تداوم و استمرار خانواده است.

سطح نظام:

شامل قوانین حقوقی است که در رابطه بین زن و شوهر وضع شده است.

مبنای فطرت:

فطرت هر موجودی به معنای (نوع خاص آفرینش) آن موجود است. بر این اساس عوامل فطری در پیدایش و تداوم نهاد خانواده دارای نقش اصلی هستند.

▪ سوابق پژوهشی در این موضوع:

مهمترین منابعی که این تحقیق تا به حال در سه سطح مبانی، مدلها و کاربردها استفاده کرده است بدین شرح می باشد.

✚ رئالیسم علمی

- Okasha, Samir. 2002. Philosophy of Science: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press
- فطورچی، پیروز (۱۳۸۳) گفتگو درباره عقلانیت، ساخت اجتماعی و رئالیسم، مجله ذهن، شماره ۱۷

✚ رئالیسم فلسفی

- مطهری، مرتضی (۱۳۵۹) اصول فلسفه و روش رئالیسم، جلد اول-دوم-سوم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
- پارسائیا، حمید. رئالیسم انتقادی حکمت صدرایی

✚ رئالیسم جامعه شناختی

- چلبی، مسعود. رئالیسم روش شناختی در جامعه شناسی. پژوهشنامه علوم انسانی
- باقری، شهلا و رضا نظریان (۱۳۹۴). مقایسه رئالیسم اسلامی و رئالیسم انتقادی از منظر جامعه شناختی. مجموعه مقالات دومین کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی
- نظریان، رضا. مختصات خانواده اسلامی در الگوی رئالیسم. سومین کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی

- Justifying Sociological Knowledge: From Realism to Interpretation
ISAAC REED University of Colorado at Boulder
- Critical realism in the social sciences :Explaining Society

- زاهدانی، سید سعید (۱۳۸۷) نظریه ای در مورد جنبش های اجتماعی. داوران: دکتر حمید احمدی، دکتر غلامرضا جمشیدیها و دکتر عیوضی

✚ دلالت های نظری تحقیق (قرآنی)

- قرآن کریم
- تفسیر المیزان
- تفاسیر موضوعی قرآن کریم

✚ دلالت های تجربی تحقیق (تاریخی)

- کتاب های تاریخی درباره سنت خانوادگی پیامبر (ص)
- مطالعه کتب در زمینه اسباب نزول آیات قرآن

✚ خانواده اسلامی

- مطهری، مرتضی (۱۳۸۶) نظام حقوق زن در اسلام، نشر صدرا، تهران
- بستان، حسین (۱۳۷۹)، جایگاه خانواده از دیدگاه اسلام و فمینیسم، همایش اسلام و فمینیسم، دانشگاه فردوسی مشهد
- بستان، حسین (۱۳۸۸)، اسلام و جامعه شناسی خانواده، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم
- حکمت نیا، محمود و همکاران (۱۳۸۶)، فلسفه حقوق خانواده (۳ جلد)، روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان، تهران
- بهجت پور، مهندسی عفاف و پوشش اسلامی در قرآن، شورای عالی انقلاب فرهنگی، در حال چاپ
- نظریان، رضا و دیگران (۱۳۹۱). تبیین جامعه شناختی علل رویگردانی از حجاب با تکیه بر خانواده ایرانی، بانوان شیعه. شماره ۲۹

✚ مدل سازی

- بهجت پور، عبدالکریم (۱۳۹۳) روش کشف الگوی اسلامی مهندسی فرهنگی، راهبرد فرهنگ: شماره ۲۷

▪ **جامعه آماری و روش و ابزار گردآوری اطلاعات:**

این تحقیق در بخش مبانی و مدلها، الگوی مطلوب (خانواده اسلامی) را -با استفاده از روش کتابخانه ای- معرفی می نماید. الگوی موجود، وضع فعلی خانواده در ایران است که سعی بر این است که با استفاده از مولفه های فراهم آمده در این تحقیق و با استفاده از روش مصاحبه از افرادی که قصد تشکیل خانواده دارند، این نسبت سنجی به عمل آید که بین الگوی موجود و مطلوب، بطور دقیق چقدر فاصله است، آسیب ها در خانواده ایرانی چیست که قدم به قدم باید برطرف شود. به عبارتی در کدام قسمت ها می بایست تغییرات اساسی ایجاد شود، در کدام قسمت ها رویکرد اصلاحی لازم است و در کدام قسمت ها، شباهت به الگوی مطلوب وجود دارد. در نهایت این تحقیق با استفاده از رویکرد رئالیستی، پیشنهادات کاربردی در جهت سیر از وضع موجود به مطلوب ارائه می دهد.

▪ **تقسیم بندی موضوعات تحقیق و زمان بندی انجام آن:**

- ✓ بررسی نظام آیات قرآن در باب خانواده و بررسی سنت پیامبر (ص) در باب خانواده
- ✓ دلالت های منطق رئالیستی برای خانواده اسلامی
- ✓ پیش بینی می کنم در ۹ ماه این قسمت به پایان برسد.
- تبدیل شدن گزاره ها به مدلها که کار مطالعاتی در دو قسمت تکنیک های مدل سازی و بررسی اجزاء مدل، صورت می گیرد.
- برای این فصل ۱ ماه پیش بینی می کنم.
- مطالعه بر روی الگوی موجود خانواده در ایران با در نظر گرفتن جنبه های آسیبی و مسأله ای
- تهیه پرسش نامه ای برای انجام مصاحبه جهت شناخت دقیق تر از وضع فعلی خانواده در ایران. مصاحبه با افرادی صورت می گیرد که تصمیم جدی برای ازدواج و تشکیل خانواده دارند. همچنین مصاحبه می تواند با افرادی انجام شود که جنبه های

آسیبی خانواده در ایران را نشان می دهند (برای این بخش می بایست نمونه گیری دقیق انجام شود به طوری که بیانگر جامعه آماری باشد. با توجه به این مهم می بایست بودجه تحقیق به طور دقیق روشن شود) ➤ ۲ ماه هم برای این قسمت پیش بینی می کنم.

▪ فهرست مطالب:

بخش اول:

بیان مسأله

ضرورت تحقیق

تعریف مفاهیم تحقیق

روش تحقیق

بخش دوم:

مبانی خانواده اسلامی (در این بخش ابتدا گزاره های قرآنی و تاریخی درباره خانواده به طور نظام مند احصاء می شود و در مرحله بعد تلاش می شود نسبت این گزاره ها با منطق رئالیستی نمایانده شود)

بخش سوم:

مدلهای خانواده اسلامی (در این بخش گزاره های قرآنی و تاریخی که بر طبق یک منطق سامان یافته اند، هر چه بیشتر ساده سازی می شوند تا زمینه برای کاربرد فراهم شود)

بخش چهارم:

کاربردهای خانواده اسلامی (در این بخش تلاش می شود تا رهنمودهایی بر طبق تلاش نظری در بخش دوم و سوم، برای خانواده موجود ایرانی، فراهم شود.)